

van vehchele tot Veghel

Periodiek van de Heemkundekring Vehchele.

ISBN: 0168-114 * 9e jaargang * nummer 89-3 * dec 1989
Aangesloten bij de Stichting Brabants Heem. Oplage 175
namen en adressen van bestuursleden van de vereniging:

Voorzitter: C.M. van de Graaf, Hoogstraat 12,
tel. 64521

Secretaris: Mevrouw J. van Boxmeer - Van Asseldonk,
Leinserondweg 12,
tel. 64427.

Penningmeester: P.J.J.M. van de Weijenberg,
Kievitdonk 8, tel. 62950.

Lid: L.P.J.J. van den Bogaert,
Venkellaar 9, tel. 64641 (redactie;
coord. werkgroep archeologie)

Lid: J.J. Pos, Kievietdonk 46, tel. 67953
(coord. knipselgroep en werkgroep
dialect en folklore)

Deze kroniek wordt gratis aan de leden van de
Heemkundekring toegezonden. Eventueel extra ex-
emplaren zijn - zolang de voorraad strekt - tegen
betaling van fl 2,50 verkrijgbaar bij de
penningmeester.

Geachte Leden,

Het is gebruikelijk dat aan het einde van het kalen-
derjaar, de voorzitter een stichtend woord tot u
richt.

De vele feestdagen in december, die dit jaar weer eens
buiten de weekends vallen, maakt deze maand tot de
meest sfeervolle van een jaar.

- M. van Asseldonk De Oliemolen bij het Ketelwiel. En
pag. 89-69 nog meer molens in Veghel.
- L. v.d. Weijden Leo van der Weijdenstraat. Een ver-
pag. 89-76 dienstelijk Veghelaar, geëerd met
een straatnaam, wordt door zijn
dochter postuum aan u voorgesteld.
- M. van Asseldonk Het ontstaan van de gehuchten Dors-
pag. 89-80 hout, Leest en Middegaal. Drie wel-
licht oudste gehuchten van waaruit
Veghel is ontstaan.
- G. Wonders Veldnamen. zoals voorkomend op de
pag. 89-87 kadasterkaarten en registers van
1832.

IETS OVER MOEDERS EN JANNE.

Gerard Wonders.

"Jan geeft Moeders een fiets cadeau" en
"Moeder koopt voor Janne een nieuw pak."

Een rasechte Brabander zal die vormen **Moeders** en **Janne**
foutloos gebruiken; de niet-Brabander weet er geen
hemelse raad mee.

Zijn er regels voor die toevoegingen **s** en **e**?
Op de allereerste plaats worden die **s** of **e** alleen maar
toegevoegd aan persoonsaanduidingen of eigennamen van
dieren. Maar nooit als die tevens onderwerp in een zin
zijn. Daarom noemt men die toegevoegde letters wel de
"niet-onderweps-s en -e".

Een goed hulpmiddel: wanneer je in een zin een
persoonsaanduiding kunt vervangen door hem of haar
dan wordt praktisch altijd een **s** of **e** toegevoegd.

"Piet heeft verkering met Marietjes" en

"Dorus gaat met Miete naar de kermis".

(Om de uitgang **e** schriftelijk weer te geven moet men
soms meer letters gebruiken:

"Karel helpt Marinusse" en

"Marie trouwt met Janusse 9 of Januze))

De oliemolen bij het Ketelwiel

Martien van Asseldonk.

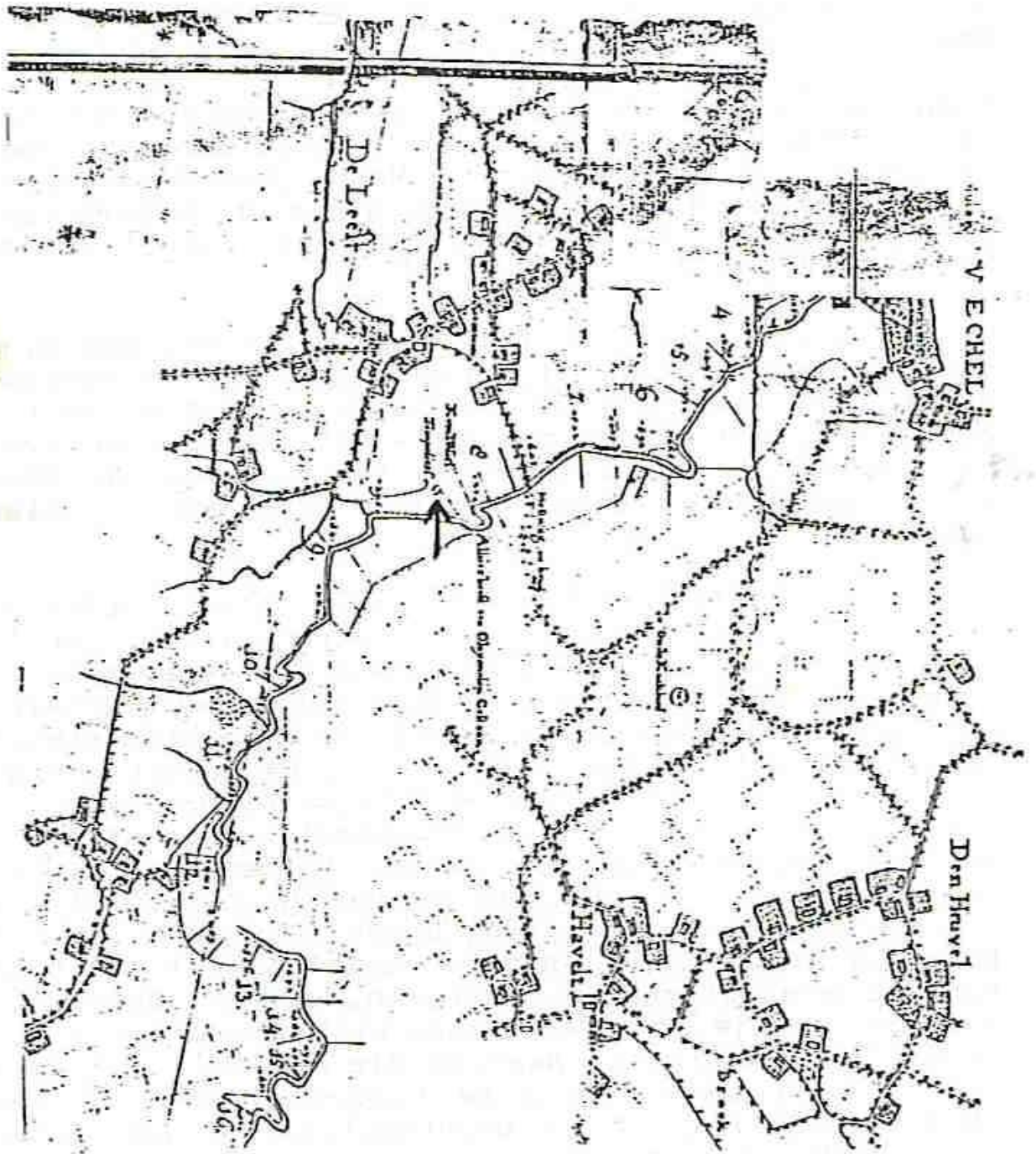
DE OLIEMOLEN BIJ HET KETELWIEL, DE WINDMOLEN EN NOG EEN ROSMOLEN.

Toen ik onlangs in de gelegenheid was om in het rijksarchief in Den Haag de collectie Hingeman door te kammen op oude kaarten van Veghel, vond ik daarin o.a. een kaart die in 1806 door Hendrick Verhees werd getekend en die de loop van de Aa van Veghel tot de brug bij Kox weergeeft.

Op die kaart staat het Ketelwiel getekend, een plas die ooit eens een stukje van de loop van de Aa gevormd heeft (zie kaartje: het Ketelwiel is het cirkeltje achter en onder het woord Ketelwiel en achter en boven het woord Tempeliers). Rechts van de Aa staat daar (iets hoger) de tekst "Alhier geeft een olymolen gestaen".

G. Wonders heeft in zijn artikelserie over de oliemolens in Veghel (kroniek Heemkundekring 1983, 3 en 4) vermeld dat in 1739 de oliemolen in de Sluisstraat de enige was in Veghel. In 1797 werd toestemming gegeven voor een tweede oliemolen, die in de Molenstraat werd gebouwd. De oliemolen die bij het Ketelwiel stond, moet dus vóór 1739 buiten bedrijf zijn geraakt. Die oliemolen was zeker geen windmolen, die stond er in 1739 nog maar één in Veghel, in de kom van het dorp. Bij een watermolen is het nodig, dat de rivier bij de molen een vertakking heeft. De bocht (op het kaartje) in de Aa bij het Ketelwiel is wel geschikt om daar een watermolen te bouwen, waarbij de rivier door een stukje gegraven kanaal weer met de bocht kan worden kort gesloten. Maar op die kaart is van zo'n kanaal geen spoor terug te vinden. Ook lijkt het onwaarschijnlijk dat een eventueel molenkanaal later weer wordt gedempt. Op grond van deze overwegingen neem ik aan dat de oliemolen bij het Ketelwiel een ros-ollemolen is geweest.

In de cijnsboeken van de Hertog kwam ik deze molen weer tegen.

Omstreeks 1343 geeft daarin de Hertog van Brabant aan Willem van Hamvelt het recht "voor de molen en de visserij in Vechgel, genaamd Ketelwiel". Willem van Hamvelt mocht dus het Ketelwiel voor eigen viskweek gaan uitbaten en tegelijk kreeg hij het recht om een molen te beginnen. Dit kan niet anders dan de (ros-oliemolen aan het Ketelwiel zijn geweest.

Ik laat de cijnsbetalers volgen van deze cijns:

- 1343-1392: Wilhelmus van Hamvelt.
- 1418: Gerlacus, zoon van Gerlacus Cnode.
- 1443-1450: Goeswinus, zoon van Gerlacus Gerlacus Cnode.
- 1499: Vrouwe Nenna, weduwe van Goeswinus Gerlacus Knode met acht kinderen.
- ....: Henricus Gnoeyen.
- 1524: Katharina. de weduwe van Henricus Cnode.
- 1542: Katharina, dochter van Henricus Knode.
- 1627: Willem Goyarts van Ravesteijn.
- 1639-1646: een helft Henrick Janssen van Ravesteijn en Dirck van Nieuwehuijsen, andere helft Jan Pelgrom, Jan Willem van der Graeff, Henrick Baudewijns en Joffr. Johanna Boudewijns.
- 1646-1715: meerdere cijnsbetalers, in volgorde
  - Daniel Jan Anthonis van Bercheyk;
  - Rogier van Broeckhoven;
  - de zes erfgenamen;
  - Vrouwe Henrica van Broeckhoven;
  - haar drie kinderen en drie kinds-kinderen;
  - Joncker Christoffel Jacob Dircx;
  - Peter Hendrix op den Wiel;

Tussen 1715 en 1755 waren cijnsbetalers:

- Peter Hendrix op de Wiel;
- Anneke, zijn weduwe met 3 kinderen;

Hierna wordt de cijns in twee delen gesplitst: (in 1716)

Deel I - Hendrik, zoon van Peter Hendrix van de Wiel,
bij deling in 1716;
- Zijn 8 kinderen, bij versterff 1753;
- Annemie Hendrix van de Wiel, bij deling 24
maart 1753.

Deel II - Jan, zoon van Peter Hendrix van de Wiel,
bij deling in 1716;
- Christina, zijn weduwe met 5 kinderen, bij
versterff 1755.

De naam "Van de Wiel" was ontleend aan het Ketelwiel;
Peter Hendrix woonde "op de Wiel".
Vanaf 1627 zijn alle cijnsbetalers ook eigenaars van
een hoeve die bij het Ketelwiel stond, genaamd 'hoeve
ten Wiel". Verder heette de tiendklamp waarin het
Ketelwiel lag "het Wielrot". Ook die naam is ontleend
aan het Ketelwiel.

Niet alle cijnsbetalers zijn ook eigenaars van de
(ros-)oliemolen geweest. We zagen dat die in 1739 al
niet meer in bedrijf was. Wel zien we, dat de olie-
molen in de Sluisstraat eigendom was van Johannes van
de Wiel en in 1781 van de weduwe van deze Jan (zoon
van Rogier) van de Wiel. Dit zou een aanwijzing kunnen
zijn dat de oliemolen aan het Ketelwiel op een gegeven
moment verhuisde naar de Sluisstraat. Misschien dat
iemand dat nog eens uit kan zoeken.

De watermolen van Kilsdonk, die al eeuwen bestond,
was vermoedelijk de plaats waar de Veghelse boeren
hun graan lieten malen en hun olie lieten persen nog
voordat er in Veghel rond 1343 zowat tegelijkertijd
een wind-korenmolen en een ros-oliemolen werden
opgericht. Misschien werd rond 1343 de ban-plicht voor
de Veghelaren om naar de Kilsdonkse molen te gaan
afgeschaft, waardoor er én een koren- én oliemolen in
Veghel gebouwd konden worden.

Dat die molens zowat tegelijkertijd gebouwd zijn is
in ieder geval opmerkelijk.

De Windmolen.

In de cijnsregisters van de Hertog worden de eigenaars
van de windmolen ook genoemd. De namen voor de 14-de
eeuw wijken enigszins af van de namen die in een
vorige editie (1986-2) van de kroniek werden gegeven.

Het zijn:

- 1340: - Andreas Valant en Heer Willem van den Bossche, ridder.
- 1380: - Godefridus van Middegael.
  - Zijn dochter Maria.
- 1385: - Arnoldus Molbers en Lambertus van Heerlaer.

De namen in het cijnsboek van 1418 sluiten weer helemaal aan bij de namen die eerder in deze kroniek werden vermeld:

- Godefridus, natuurlijke zoon van Arnoldus van Erpe, die de helft van de windmolen verkreeg van Nicholaus, zoon van Wautgerus van den Bredelaer, en de andere helft van Daniel, zoon van Jan Daniels Molners.

Via het Bosch Protocol kan de 14-de eeuwse geschiedenis van de Veghelse windmolen nog verder bestudeerd worden.

In editie 1986-4 van deze kroniek werd vermeld, dat de windmolens in 1486 in handen kwam van jonkvrouw Adriana, weduwe van goyart van Erp. Uit de hertogelijke cijnsregisters blijkt dat de windmolen hierna tot in de 18-de eeuw in handen is gebleven van de familie van Erp, Heren van Erp en Veghel. De eigenaars van de windmolen waren van 1486 tot 1713 dezelfde als die van Frisselstein (zie kroniek 1989-2).

In de 18-de eeuw waren de moleneigenaars volgens de cijnsregisters van 1715-1755:

- De 8 kinderen van Johan Ferdinand, Graaf van Berlo, verwekt bij Jenne Philippina van Erp, Gravinne van Berlo, transport ter secretarije in Den Bosch, 20 mei 1712.
- De heer Jacob Minten bij koop 1713.
- De 6 kinderen van Guilielmus van Bree en de 7 kinderen van Meno Coehoorn, na het overlijden van Jacob Minten op 13 november 1729.
- 6 Kinderen van Van Bree en 6 kinderen van M. Coehoorn.
- Johanna Cornelia van Bree, vrouw van Heer Jan Pieter Heussens en Joffr. Petronella, Maria

en Jacoba, kinderen van Heer Pieter Tjarck, verwekt bij Cornelia van Bree, verkrijgen op 16 augustus 1732 te Veghel de helft van de 6 kinderen van Guilielmus van Bree.

- Hendrick Schey, bij transport ter secretarije van 's Bosch in dato 29 july 1740 in het boek van (notaris) Groulart.

Gerard Wonders geeft in het boekje "De windmolens van Veghel", de latere eigenaren. De lijst met namen begint in 1791 met de weduwe van Anthny Scheij. De familie Scheij zal de molen vanaf 1740 in bezit hebben gehad.

Nog een rosmolen in Veghel.

Tijdens het bestuderen van de hertogelijke cijnsregisters ontdekte ik nog een rosmolen te Veghel. Walravius, zoon van Godefridus van Erpe, moet in het cijnsboek van 1542 een cijns van 3 oude Groten betalen "Van der Rosmoelen". In het cijnsboek van 1524 komt deze cijns nog niet voor, zodat deze rosmolen tussen 1524 en 1542 gebouwd moet zijn.

De eigenaars zijn tot 1740 steeds precies dezelfde als die van de windmolen. Waar deze rosmolen heeft gestaan en wat voor molen het was is onduidelijk. Dat valt te achterhalen als men de overgangen van eigendom op de data, zoals hiervoor genoemd, opzoekt in de notariële en gerechtelijke archieven van Veghel en Den Bosch.

Naschrift.

De eerste (ros-oliemolen in Veghel dateert van ca. 1343 en deze molen stond bij het Ketelwiel.

Tussen 1524-1542 werd de tweede rosoliemolen gebouwd en deze molen was steeds in dezelfde hand een als de windmolen.

Uit een actie uit de Veghelse schepenprotocollen uit 1566 blijkt dat die tweede rosoliemolen vlakbij de windmolen stond. de akte beschrijft een conflict over de inning van de trienden in Veghel en schrijft o.a.:

"Op 16 july 1566 is Heer Willem Aerts van
"Beeck, de vicaris van Veghel, gekomen op ten
"Molenacker, toebehoorende Joncker Walraven

"van Erp, daer vier maijers rogge stonden te
"maijen, ende heeft, den rogge gebonden zijnde,
"helpen gasten (= garven binden), ende den
"thienden gast after die rosmolen aldaer op
"sijnen wagen geladen."

De Molenacker lag in de buurt van de windmolen. De oliemolen stond daar dus ook ergens in de buurt.

Bronnen:

1. Cijnsboeken van de Hertog, Algemeen rijksarchief Brussel, Archief van de Rekenkamer, nrs. 45.038, 45.086, 45.087, 45.088, 45.089, 45.091, 45.092 en 45.099. De aletere cijnsregisters zijn in het archief van de Rentmeester Generaal der Domeinen in het Rijksarchief in Den Bosch, nr. 167 t/m 171.
2. Algemeen Rijksarchief Den Bosch, kaartencollectie Hingenan, inv. nr. VTH-801a.
3. De Windmolens in Veghel, 1299-1948, G. Wonders.
4. Van Vehchele tot Veghel, 83-4, 83-3, 86-2, 86-4, 82-3.